

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ РИЗИКІВ І ЗАГРОЗ В УМОВАХ ФАКТИЧНОЇ ВТРАТИ ЧАСТИНИ ТЕРИТОРІЇ ТА ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ

Втрата контролю над частиною Донецької та Луганської областей у зв'язку з російською окупацією потребує визначення обумовлених цим ризиків і загроз для економіки України, які є значними, зважаючи на вагомий внесок цих старопромислових регіонів в економіку України в попередні роки.

Певні спроби щодо визначення проблем, пов'язаних із втратою частини території країни, було здійснено вітчизняними науковцями А. Єрмолаєвим, Я. Жалілом, Ю. Залозною, Є. Котовим, В. Ляшенком, В. Сіденком. У їх працях розглянуто можливі сценарії розвитку регіонів, що перебувають у зоні конфлікту, визначено умови та ймовірність їх реалізації [5], здійснено спробу оцінити вплив втрати частини території Донецької та Луганської областей на національну економіку, визначити збитки від воєнних дій, оцінити потребу у фінансових ресурсах на відновлення територій [6; 11], а також знайти відповідь на питання щодо перспективи соціоекономічного відродження Донбасу [1] та подальшого існування країни як незалежної держави за умов дотримання європейських орієнтирів розвитку в нових економічних та політичних умовах [15].

На офіційному рівні у Стратегії національної безпеки і оборони України визначено загрози економічній безпеці України, сформовані воєнною агресією [13]. Проте їх перелік є досить обмеженим і поза межами державної політики залишились ті, що походять із втрати частини території та економічного потенці-

алу старопромислових регіонів і потребують негайного реагування.

Метою статті є встановлення ризиків і загроз для України в цілому і для територій Донецької та Луганської областей, непідконтрольних українській владі, які є наслідком воєнної агресії та втрати частини території, економічного потенціалу; розробка заходів, спрямованих на досягнення стійкої стабілізації макроекономічних процесів в Україні та пом'якшення/подолання ризиків і загроз для національної економіки у зв'язку з фактичною втратою частини території, а також на відбудову економіки Донецької та Луганської областей після відновлення контролю над їх територіями.

Найбільш негативні фінансово-економічні наслідки для України має втрата переважної частини промислового потенціалу і падіння обсягів промислового виробництва Донецької та Луганської областей. У цих регіонах вироблялося понад 25% ВВП України. Так, Донецька область займала лідируючі позиції за обсягами промислового виробництва серед регіонів України, забезпечуючи майже 20% загальнодержавного обсягу реалізованої промислової продукції, на її території зосереджувалася п'ята частина промислового потенціалу країни. Луганська область також входила до п'ятірки найбільш промислово розвинених регіонів України.

У галузевій структурі промислового виробництва Донецької області переважають металургійна та хімічна промисловість, галузі паливно-енергетичного

© О.Ю. Снігова, 2015

комплексу, машинобудування. Область була основним постачальником металопродукції, продукції машинобудування і хімічної промисловості. Характерною рисою господарського комплексу області було поєднання потужної промисловості з багатогалузевим сільським господарством, на розвиток якого останнім часом було зроблено значний акцент із подальшою перспективою виходу продукції на світові ринки. Промисловий потенціал Луганської області характеризується як багатогалузевий, де провідні місця посідають добувна промисловість, важке машинобудування та нафтопереробка.

Більшість промислових активів Донецької та Луганської областей знаходяться на території, не підконтрольній українській владі, де розташовані найбільші вітчизняні підприємства чорної, кольорової та хімічної промисловості, важкого машинобудування. Значна кількість підприємств має стратегічне для України значення за обсягом, асортиментом продукції або за її використанням в оборонній промисловості країни, а також є джерелами надходжень до державного бюджету [2; 14].

Значних втрат зазнала вугільна промисловість Донбасу, яка відіграє визначальну роль у забезпеченні енергетичної безпеки України, забезпечує функціонування експортоорієнтованих галузей – коксохімічної, металургійної промисловості та електроенергетики. У підпорядкуванні Міністерства енергетики та вугільної промисловості України перебуває 93 вугільні шахти, з них 60% – на території, не підконтрольній українській владі, у тому числі 100% шахт, що видобувають антрацитове вугілля (Сніжне, Шахтарськ, Торез). Переважна їх частина не працює. Така ситуація у вугільній галузі загрожує стабільному функціонуванню електроенергетики, металургійної та коксохімічної промисловості.

У східному регіоні зосереджено переважний обсяг покладів природного га-

зу України (близько 85%). У зоні АТО розташовано 12 родовищ, із них 5 – на не контрольованій Україною території. Через неможливість їх розробляти у 2015 р. державна компанія «Укргазвидобуток» втратить 160 млн м³ газу. Проте майже половина запасів газу розміщена на родовищах, які перебувають у кінцевій стадії розробки. Близько 90% експлуатаційного фонду свердловин, що забезпечують понад 70% газовидобутку, сконцентровано саме на цих родовищах. Це дещо зменшує втрачені вигоди України від потенційного видобутку природного газу.

Хоча на території, підконтрольній Україні, залишаються найбільш перспективні запаси кам'яного вугілля (Красноармійськ, Добропілля, Вугледар), а переважна кількість продуктивних газових родовищ на території конфлікту перебуває на кінцевій стадії розробки і значна їх частка не розроблялася в розрахунок на підвищення ефективності їх використання у майбутньому. Наслідком втрати контролю над окупованими територіями Донецької та Луганської областей є втрачені вигоди у вигляді потенційного доходу від видобутку цих енергоресурсів та погіршення потенціалу енергетичної безпеки, який базувався на збільшенні частки вугілля в енергетичному балансі та зростанні ролі сланцевого газу у вирішенні завдань досягнення газової незалежності та здешевлення природного газу.

До втрати частки промислового та природного потенціалу додається підвищений ризик функціонування промислових об'єктів практично на всій території цих областей. Ситуація може ускладнитись, а обсяги втрат значно зрости внаслідок вчинення протиправних (диверсійних, терористичних) дій на потенційно небезпечних об'єктах або чергової ескалації збройного протистояння, поширення його на нові території країни.

Про обсяги втрат української економіки свідчить різке скорочення питомої ваги старопромислових регіонів, втя-

гнутих у збройний конфлікт, у загальному обсязі реалізованої промислової продукції (табл. 1). Якщо в 2013 р. питома вага Донецької області в загальному обсязі реалізованої промислової продукції по країні складала близько 20%, то у 2014 р. вона скоротилась у 1,2 раза. Гіршим є становище у Луганській області,

де скорочення становило більш ніж 1,5 раза. Протягом січня-квітня 2015 р. тенденції зниження питомої ваги Донецької та Луганської областей у загальному обсязі реалізованої продукції по країні посилюються, що свідчить про збільшення негативного впливу на економіку країни в цілому.

Таблиця 1

Питома вага старопромислових регіонів у загальному обсязі реалізованої промислової продукції, % [8; 12]

Області	2013	2014	Січень-квітень 2015 р.*
Дніпропетровська	18,1	20,1	20,8
Донецька	18,5	15,1	11,4
Запорізька	6,8	7,9	9,0
Луганська	6,1	3,9	1,1

* Без урахування частини зони проведення антитерористичної операції.

Падіння промислового виробництва в Донецькій та Луганській областях було найбільшим серед інших областей України та старопромислових регіонів зокрема (табл. 2). У Донецькій області обсяги промислового виробництва в 2014 р. порівняно з аналогічним попереднім періодом скоротились близько на 30%. Тенденції скорочення обсягів промислового

виробництва зберігалися протягом усього періоду збройного конфлікту, проте в період припинення бойових дій та певного відновлення транспортного сполучення й енергетичної інфраструктури (з жовтня 2014 р. по січень 2015 р.) простежується зростання виробництва чавуну, сталі та коксу, а також видобутку вугілля.

Таблиця 2

Сфера реального сектору економіки старопромислових регіонів України, % до відповідного періоду попереднього року [8; 12]

Області	2013	2014	Січень-березень 2015р.*	Березень 2015 р.	Березень 2015 р. до лютого 2015р.*
Індекси промислової продукції					
Дніпропетровська	98,5	92,5	89,1	85,2	107,2
Донецька	93,6	68,5	47,5	50,6	121,6
Запорізька	97,1	96,8	92,4	86,4	101,0
Луганська	91,1	58,0	12,0	10,0	96,0
Індекси обсягу сільськогосподарського виробництва					
Дніпропетровська	131,1	94,0	96,0	98,1	98,6
Донецька	105,8	96,2	67,3	65,1	74,0
Запорізька	134,4	96,3	95,1	97,3	99,7
Луганська	103,5	82,3	43,8	42,8	45,9

* Без урахування частини зони проведення антитерористичної операції.

Виробництво промислової продукції в Донецькій області (без урахування частини зони проведення АТО) за I квартал 2015 р. порівняно з аналогічним періодом попереднього року скоротилось більш ніж удвічі. Це відбулося за рахунок зменшення обсягів виробництва продукції в легкій промисловості – більш ніж у 6 разів, хімічній промисловості – майже в 6, виробництві харчових продуктів, напоїв, тютюнових виробів та добувній промисловості – у 3, виробництві коксу та продуктів нафтоперероблення – у 2,5 рази.

Певне поліпшення ситуації відбулося у березні 2015 р.: порівняно з лютим промислове виробництво зросло на 21,6%, у квітні – ще на 5,6%. Найбільш значущий приріст у березні порівняно з попереднім місяцем було зафіксовано в металургійному виробництві та виробництві готових металевих виробів – більш ніж на 30%, машинобудуванні, виробництві гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції, виробництві хімічних речовин і хімічної продукції – майже на 30% [12].

У Луганській області обсяги промислового виробництва в 2014 р. по відношенню до відповідного періоду попереднього року скоротилися майже у 2 рази, а на початку 2015 р. становили лише трохи більше 10% до відповідного періоду 2014 р. Значно кращою по Луганській області є ситуація у сфері сільського господарства, де у 2014 р. обсяг сільськогосподарського виробництва становив більше 80% до відповідного періоду 2013 р., а на початку 2015 р. скорочення обсягів сільськогосподарського виробництва наближалось до 50% до відповідного періоду попереднього року проти 88% у промисловості.

Статистичні дані щодо соціально-економічного становища Луганської області надають змогу здійснити детальне оцінювання лише за I півріччя 2014 р.

Спад обсягів продукції за цей період проти січня-червня 2013 р. спостерігався у більшості основних видів промислової діяльності. Найбільш значущим він був у сфері видобутку сирової нафти – на 38%, природного газу – на 36, інших корисних копалин та розробки кар'єрів – близько на 30% [8].

Основною причиною падіння обсягів промислового виробництва старопромислових регіонів, що опинились у зоні збройного конфлікту, є припинення функціонування підприємств. Бойові дії спричинили припинення діяльності багатьох виробничих потужностей металургійної та коксової галузей або скорочення завантаження їх промислових потужностей, обумовлене обмеженням постачання сировини, відвантаження готової продукції.

У I кварталі 2015 р. у Донецькій та Луганській областях працювали лише 2 підприємства металургійної галузі – «Металургійний комбінат ім. Ілліча» та «Азовсталь», розташовані на території, підконтрольній українській владі, проте їх виробничі потужності було завантажено неповною мірою через логістичні обмеження відвантаження готової продукції, залежність від постачання сировини, міжгалузеві зв'язки з призупиненими підприємствами з територій, підконтрольних так званим ДНР та ЛНР. Основними чинниками, що створюють логістичні обмеження, є пошкодження транспортної (автомобільних та залізничних доріг) і енергетичної інфраструктури (ліній електропередач, газопроводів), відновлення роботи яких потребує значних капіталовкладень.

Між тим, за даними інформаційно-аналітичного порталу «УкрРудПром», станом на березень 2015 р. практично всі виробничі потужності металургійної та коксової галузей, розташовані на території, не підконтрольній українській владі, збережені у працездатному стані, закон-

сервовані та зможуть розпочати роботу при вирішенні проблеми з постачанням сировини [3].

Найбільших пошкоджень та руйнувань зазнали ті промислові потужності, що опинились на лінії зіткнення та ведення бойових дій. За даними Державної фіскальної служби України, станом на вересень 2014 р. було повністю зруйновано та не підлягали відновленню близько 600 підприємств (396 – у Донецькій області, близько 200 – у Луганській). Станом на лютий 2015 р. на Донбасі зруйновано 1,4 тис. об'єктів залізничної інфраструктури, 1,5 тис. км автомобільних шляхів, понад 9 тис. житлових приміщень. Безпосередньо в зоні бойових дій частково або повністю зруйновано мостів та шляхопроводів – 13 од., автомобільних шляхів – 473 км [9].

Незадовільним щодо перспектив залишається становище у сільському господарстві в зоні конфлікту. Основною загрозою є неможливість проведення сільськогосподарських робіт унаслідок активних бойових дій.

Протягом 2010-2013 рр. у цілому по Україні промисловість та сільське господарство залишалися галузями, де мали місце найбільші фінансові результати. Наслідком скорочення обсягів промисло-

вого виробництва у 2014 р. – на початку 2015 р. стало різке скорочення надходжень податків та зборів до Державного бюджету України. Відчутним було і зростання (близько в 1,5 раза) досі стабільної кількості збиткових підприємств у старопромислових регіонах. Особливо значущим це було в Донецькій та Луганській областях, де їх кількість сягнула близько 60%. Тож, у 2014 р. платежі до Державного бюджету України по Донецькій та Луганській областях порівняно з попереднім періодом скоротились більш ніж на 70%. У грошовому еквіваленті це скорочення становило 13,2 млрд грн, у тому числі по Донецькій – на 10,0 та Луганській – на 3,2 млрд грн.

До початку конфлікту на сході України частка експорту товарів із старопромислових регіонів становила близько 45% від загальноукраїнського. У 2013 р. серед усіх регіонів України лідируюча позиція за цим показником належала Донецькій області. Її питома вага в загальному обсязі експорту товарів становила понад 20%. Питома вага Луганської області була порівняно незначною – близько 6% експорту товарів, проте вона входила до п'ятірки найбільш експортоорієнтованих областей України (табл. 3).

Таблиця 3

Частка експорту-імпорту товарів по старопромислових регіонах, % [8; 12]

Області	Експорт до загального обсягу			Імпорт до загального обсягу		
	2013	2014	січень-лютий 2015 р.*	2013	2014	січень-лютий 2015 р.*
Дніпропетровська	14,7	16,3	18,4	7,7	8,5	8,3
Донецька	20,5	15,6	9,1	4,9	3,9	3,2
Запорізька	5,8	6,9	7,9	2,4	2,9	2,8
Луганська	6,1	3,5	0,2	2,4	1,9	0,9
Разом	47,1	42,3	35,6	17,4	17,2	15,2

* Без урахування частини зони проведення антитерористичної операції.

Скорочення обсягів виробництва й експорту товарів із старопромислових регіонів України відбувалося починаючи з 2008 р. і було обумовлено впливом на вітчизняну економіку світової фінансово-економічної кризи, уповільненням зростання попиту на основну експортну продукцію старопромислових регіонів України у світі. Під найбільшим негативним впливом у той період опинилися товарні групи, представлені продукцією галузей спеціалізації цих регіонів, а саме продукція металургійного комплексу, виробництво мінеральних продуктів та продукція машинобудування. Подібна диференційованість зовнішньоторговельної спеціалізації та сконцентрованість експорту старопромислових регіонів на вкрай обмеженому наборі товарних груп обумовили поступове уповільнення динаміки розвитку старопромислових регіонів України. Так, у 2013 р. обсяг експорту товарів із старопромислових регіонів по відношенню до 2012 р. становив 92%, у

тому числі Дніпропетровської області – 97, Донецької – 88, Запорізької – 92, Луганської – 85%.

Проте особливо відчутним було скорочення обсягів експорту товарів протягом 2014 р. (табл. 4). У цей період частка старопромислових регіонів України в експорті країни зменшилася порівняно з 2013 р. і становила близько 40%. Це відбулося переважно за рахунок значного (практично на 5 в.п.) скорочення частки Донецької та більш ніж у 1,7 раза Луганської областей. На початку 2015 р. дані тенденції посилюються і частка найбільш експортоорієнтованих областей країни (Донецької та Луганської) скоротилась до 9 та 0,2% відповідно.

За січень-лютий 2015 р. експорт товарів на європейський ринок із Донецької та Луганської областей (без урахування частини зони проведення антитерористичної операції) скоротився порівняно з січнем-лютим попереднього року у 3 та 37 разів відповідно.

Таблиця 4

Обсяги експорту/імпорту товарів по старопромислових регіонах України, % [8; 12]

Області	Експорт, до відповідного періоду попереднього року			Імпорт, до відповідного періоду попереднього року		
	2013	2014	січень-лютий 2015 р.*	2013	2014	січень-лютий 2015 р.*
Дніпропетровська	97,8	89,5	87,9	97,3	86,1	72,5
Донецька	82,2	67,8	32,9	90,2	52,3	46,0
Запорізька	96,5	101,4	90,3	88,7	89,2	67,5
Луганська	64,5	53,8	2,7	114,1	54,9	24,8

* Без урахування частини зони проведення антитерористичної операції.

Значний негативний ефект для вітчизняної економіки має різке скорочення експорту на російський ринок. Це стосується України в цілому, проте більшою мірою – старопромислових регіонів. Так, за січень-лютий 2015 р. порівняно з відповідним періодом попереднього року експорт Донецької та Луганської облас-

тей до Російської Федерації, яка до цього була найбільшим зовнішньоторговельним партнером, скоротився у 4 рази. Особливо значущим було зменшення експорту виробів із чорних металів – майже у 2 рази, продукції машинобудування – у 4,2, продукції хімічної промисловості – у 5,3 та готових харчових продуктів –

практично у 12 разів. Експерти Світового банку прогнозують у 2015 р. подальше скорочення обсягів експорту, яке відбуватиметься на тлі кризи в експортоорієнтованих секторах економіки, погіршення умов торгівлі, а також спад надходжень від туризму і транспортних перевезень.

Тенденції уповільнення інвестиційних процесів також були характерними для старопромислових регіонів починаючи з 2008 р. Ці регіони відчували дефіцит прямих іноземних інвестицій, обумовлений втратою зацікавленості інвесторів у розвитку базових галузей економіки старопромислових регіонів і зосередженням їх на галузях, що зарекомендували себе як прибуткові та такі, що не потребують великих капіталовкладень і мають мінімальний термін окупності. Виходячи з цього принципу, в Україні найпривабливішими для інвестування за останні роки були внутрішня торгівля (близько 20% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій), харчова промисловість (близько 15%), машинобудування і металообробка (13%), фінансова діяльність (8%). На частку цих галузей економіки припадало майже 60% усіх прямих іноземних інвестицій. Сільське господарство, будівництво та готельний бізнес, на які припадає по 3%, є менш привабливими, що обумовлено тривалим терміном окупності та великим інвестиційним ризиком. Додатково інвестиційна привабливість України знижувалася через високий рівень корупції, громіздкі регуляторні процедури, значні інвестиційні ризики.

Збройний конфлікт підвищив політичні ризики інвестиційної діяльності. Обсяг капітальних інвестицій за 2014 р. по відношенню до попереднього року зменшився майже на чверть – індекс капітальних інвестицій у 2014 р. становив 76% по відношенню до 2013 р. Скорочення обсягів капітальних інвестицій простежується в переважній більшості видів економічної діяльності, зокрема у

промисловості – більш ніж на 20%, оптовій та роздрібній торгівлі – близько на 20%, у сфері операцій із нерухомим майном – більш ніж на 20%. Скорочення обсягів інвестицій відбувається практично по всіх регіонах України, проте лідерами є старопромислові. Особливо актуальною ця проблема постає для Донецької та Луганської областей, де скорочення капітальних вкладень без урахування зони АТО в рази більше, ніж у середньому по старопромислових регіонах. Так, якщо у 2014 р. у Дніпропетровській області капітальні інвестиції становили близько 80% від попереднього року, в Запорізькій – близько 90, то в Донецькій та Луганській – 45 та 40% відповідно.

Це підтверджується даними проведеного Європейською бізнес-асоціацією опитування щодо встановлення індексу інвестиційної привабливості України. У II кварталі 2014 р. серед головних чинників, що мали негативний вплив на інвестиційний клімат в Україні, 60% респондентів відзначили воєнні дії на сході країни, які стримують реформи та негативно позначаються на залученні інвестицій. У I кварталі 2015 р., за оцінками респондентів, інвестиційна привабливість України погіршилась по відношенню до 2014 р. Серед основних чинників залишаються: відсутність прогресу в зоні АТО, високий рівень валютних ризиків, декларування реформ та відсутність їх реального впровадження, незадовільний рівень боротьби з корупцією. Практично 50% опитаних не очікували позитивних змін у II кварталі 2015 р. [4].

У 2014 р. Донецька та Луганська області зазнали суттєвого падіння інвестиційної привабливості та з лідерів перетворилися на аутсайдерів. Так, Донецька область з 3 місця у 2013 р. перемістилась на 22 місце у 2014 р., а Луганська – посіла 23 місце проти 9 у 2013 р. [10].

Ситуація в Донецькій та Луганській областях негативно позначилася також на

інвестиційній привабливості областей, які межують із ними, – Дніпропетровської, Запорізької, Харківської, де зосереджено значну частину промислового потенціалу України.

Втрачається трудовий капітал Донецької та Луганської областей. За даними ООН, станом на березень 2015 р. через бойові дії на Донбасі загинуло близько 6,5 тис. чол. Кількість осіб, переміщених із території Донбасу, станом на 1 червня 2015 р. перевищила 1,3 млн чол., що становить близько 20% населення регіону. За даними заступника генерального секретаря ООН з політичних питань, Україна входить до десятки країн із гострою кризою у сфері переміщення. Згідно з інформацією Міжвідомчого координаційного штабу з питань соціального забезпечення громадян України, які переміщуються з районів проведення антитерористичної операції та тимчасово окупованої території, станом на червень 2015 р. із району проведення АТО до інших регіонів переселено понад 850 тис. чол., серед яких близько 150 тис. дітей, близько 400 тис. інвалідів та осіб похилого віку (у тому числі тимчасово переміщених у межах Донецької (близько 110 тис. чол.) та Луганської (більше 180 тис. чол.) областей) [7].

Нестабільність ситуації на сході України створює додатковий тиск на ринок праці в інших регіонах. Зростання навантаження на одне вакантне робоче місце в середньому становить 2 чол. Найбільше зростання навантаження на одне робоче місце спостерігається в Запорізькій (9 чол.), Черкаській (6), Сумській (4), Кіровоградській та Харківській (3 чол.) областях. Найбільшу кількість безробітних із числа переселенців зареєстровано у м. Києві (849 чол.), Дніпропетровській (804), Запорізькій (802), Харківській (703) та Черкаській (372 чол.) областях. Зазначені явища відбуваються на тлі негативних тенденцій на ринку праці

в усій країні – зменшення чисельності зайнятого населення, скорочення чисельності працівників, переведення працівників на скорочений робочий день тощо [17].

У Донецькій та Луганській областях сформована розвинена банківська інфраструктура, яка була представлена міжнародними і національними банками та філіями. На кінець III кварталу 2014 р. частка кредитів, сконцентрованих у цих областях, склала понад 5% і близько 1% відповідно, а частки депозитних портфелів – близько 7 і 2% відповідно.

З моменту початку АТО відплив клієнтських коштів по Донецькій та Луганській областях склав 25% при середньоукраїнському рівні за аналогічний період 3%. У той же час зростання прострочених кредитів у зазначених областях становить понад 40%, що майже у 2 рази перевищує аналогічний показник по Україні (22%). Проте найбільш відчутними будуть втрати банківського сектору в корпоративному сегменті, оскільки дві третини кредитів, виданих банками в Донецькій і Луганській областях, припадають саме на кредити юридичним особам. За галузевою структурою виданих кредитів у зазначених регіонах це переробні підприємства Луганської області та промислові, торговельні підприємства Донецької області. З урахуванням економічного значення Донбасу для України та бізнес-активності регіону можливі втрати банківського сектору, пов'язані із припиненням обслуговування клієнтів на території, не підконтрольній українській владі, складатимуть близько 20% [16].

Нестабільність у суспільно-політичній площині, зростання кількості проблемних кредитів та втрачених активів в АР Крим і зоні проведення АТО спричиняють зростання недовіри до банківської системи. Це, у свою чергу, негативно позначається на спроможності банківської системи здійснювати ефективну кредит-

ну політику та зумовлює згорання ділової активності. Негативний вплив на зниження рівня ділової активності по всіх регіонах України матиме згорання споживчого попиту в Донецькій та Луганській областях, який задовольнявся за рахунок внутрішнього виробництва цих регіонів лише на 50%.

Незначні послаблення негативного впливу на економіку України від втрати значної частки економічного потенціалу Донбасу можливі за рахунок зменшення фінансового навантаження на бюджет за напрямками дотування вугільної галузі, державних енергетичних субсидій для підприємств базових галузей старопромислових регіонів, витрат на поліпшення екологічних характеристик підприємств паливно-енергетичного комплексу через скорочення потреб Донецької та Луганської областей в імпорті та тимчасове скорочення обсягів соціальних виплат.

Таким чином, серед *ризиків та загроз для України, пов'язаних зі збройним конфліктом на сході України*, слід визначити:

втрату частки економічного, промислового та природного потенціалу, розташованого на не контрольованій Україною території Донецької та Луганської областей;

втрачені вигоди у вигляді потенційного доходу від видобутку корисних копалин на не підконтрольній українській владі території;

втрату значної частини валютних надходжень, що є додатковим чинником девальвації гривні;

погіршення рівня енергетичної безпеки, яка базувалась на збільшенні частки вугілля в енергетичному балансі та зростанні ролі сланцевого газу;

посилення недовіри до банківського сектору, що ускладнює здійснення ефективної кредитної політики;

погіршення інвестиційного клімату в Україні, підвищення політичних ризиків інвестиційної діяльності;

суттєве погіршення рівня інвестиційної привабливості областей, що межують із зоною АТО;

згорання внутрішнього та зовнішнього інвестування;

падіння ділової активності по всіх регіонах України; зростання кількості збиткових підприємств;

низький кредитний рейтинг України та висока ймовірність його погіршення при ескалації конфлікту на Донбасі;

скорочення надходжень податків та зборів до Державного бюджету України;

зростання фінансового навантаження на бюджет та соціальні фонди держави;

загострення економічних, соціальних, криміногенних проблем, посилення потенціалу протестних настроїв серед населення країни через погіршення стану соціальної безпеки, проблеми облаштування переміщених осіб тощо.

До ризиків для територій Донецької та Луганської областей, не підконтрольних українській владі, слід віднести:

практично повне руйнування інвестиційної привабливості економік старопромислових регіонів, не підконтрольних українській владі;

високий фізичний ризик, пов'язаний з організацією будь-якої підприємницької діяльності на територіях цих областей;

підвищений фізичний ризик для функціонування промислових об'єктів практично на всій території Донецької та Луганської областей;

неможливість проведення сільськогосподарських робіт на значних територіях унаслідок активних бойових дій;

руйнування або повне знищення промислової, транспортної, енергетичної інфраструктури;

ускладнення або повну неможливість постачання сировини для промислових підприємств на території, не підконтрольні українській владі, та відправлення готової продукції через зруйновану інфраструктуру;

припинення функціонування підприємств через руйнування чи повне знищення основних фондів;

припинення та призупинення діяльності підприємств через руйнування фінансової системи та неможливість розрахунків;

руйнування соціальної інфраструктури;

руйнування людського та трудового потенціалу, вплив людських ресурсів із регіону, зниження вартості робочої сили;

вивезення природних ресурсів, розкрадання вцілілого устаткування промислових підприємств тощо;

поширення контрабанди;

загострення соціальних і гуманітарних проблем, погіршення криміногенної ситуації;

загострення техногенних та екологічних ризиків.

Наведений перелік ризиків та загроз доцільно покласти в основу розробки напрямів та заходів щодо стабілізації макроекономічних процесів, упровадження структурних реформ, пом'якшення/подолання ризиків та загроз Україні, що походять із втрати частини території України, при формуванні стратегії реформ в Україні, а також при розробці сценарію розвитку територій, що нині опинились у зоні конфлікту.

Руйнування значної частини виробничого потенціалу старопромислових регіонів певною мірою спрощує завдання необхідної структурної перебудови їх економік.

Після встановлення конституційного порядку відновлення необхідно здійснювати лише на засадах структурної пе-

ребудови з урахуванням європейського досвіду структурної модернізації та диверсифікації економіки старопромислових регіонів.

Досягнення стійкої стабілізації макроекономічних процесів в Україні потребуватиме чіткого визначення місця старопромислових регіонів (з окремим акцентом на Донецькій та Луганській областях як постраждалих від війни) у стратегії розвитку України як демократичної суверенної європейської держави з оновленою структурою, що відповідатиме національним інтересам; визначення та запровадження для реалізації сценарію розвитку територій, що нині перебувають у зоні конфлікту; встановлення проривних напрямів зростання – відкриття «вікон можливостей» для України та старопромислових регіонів зокрема; запровадження національних та/або міжнародних проектів із залученням фінансування, спрямованого на подолання технологічного відставання, створення нового промислового укладу цих регіонів з урахуванням потреб розвитку України у європейському просторі.

Паралельно слід запроваджувати заходи, спрямовані на пом'якшення/подолання ризиків та загроз для української економіки в цілому у зв'язку з фактичною втратою частини території та економічного потенціалу, а саме: вживання невідкладних заходів щодо зміни джерел постачання ресурсів, комплектуючих та продукції з тимчасово втрачених територій, які мають стратегічне значення для України; розробку програми адаптації малих, середніх та стратегічно важливих підприємств, переведених із зони АТО, де передбачити ряд заходів щодо полегшення їх пристосування до роботи в нових умовах (науково обґрунтувати та законодавчо встановити період адаптації підприємств, переведених із зони АТО; забезпечити спеціалізовані портфелі кредитування з урахуванням необхідності

здійснення структурних змін в економіці; сприяти організації малого та середнього бізнесу на нових місцях; полегшити доступ до фінансових ресурсів міжнародних фінансових організацій на пільгових умовах на (попередньо законодавчо встановлений) період їх адаптації або під конкретні цілі, з урахуванням напрямів структурних реформ).

Стосовно території Донецької та Луганської областей, що наразі перебувають у зоні конфлікту, необхідно: чітко визначитися із стратегічним сценарієм розвитку цих територій; встановити альтернативні шляхи розвитку старопромислових регіонів (напрями диверсифікації); забезпечити реалізацію першочергових заходів щодо відновлення економіки Донбасу після встановлення миру та відновлення контролю над усією територією Донецької та Луганської областей, а саме:

запровадження послідовних структурних змін, спрямованих на структурне оновлення економік старопромислових регіонів на підставі диверсифікації та з урахуванням світових тенденцій розвитку старопромислових регіонів згідно з принципами ресурсоефективності та екологізації індустріальних галузей (упровадження принципів «зеленої» економіки);

модернізацію і технологічне відновлення базових галузей старопромислових регіонів; модернізацію машинобудування з орієнтацією на модернізовані базові галузі;

здійснення підтримки базових галузей виключно в межах перспективних можливостей підвищення їх конкурентоспроможності та винятково на період відновлення на засадах диверсифікації і структурної перебудови економіки;

використання процесу відновлення інфраструктурних і промислових об'єктів Донецької та Луганської областей як додаткового чинника формування внутрішнього попиту на продукцію базових галу-

зей економіки України та старопромислових регіонів зокрема;

розробку програми реструктуризації вугільної промисловості з урахуванням необхідності вирішення проблем існування збиткових та дотаційних шахт; забезпечення перекваліфікації надлишкових зайнятих у вугільній галузі, дострокового виходу на пенсію, самозайнятості у сфері малого та середнього підприємництва тощо;

розробку системи фінансових інструментів післявоєнного відновлення Донецької та Луганської областей із використанням коштів міжнародних організацій та фондів, прямих бюджетних та приватних інвестицій;

лобіювання в рамках переговорів з ЄС у межах Угоди про асоціацію виділення коштів щодо відновлення Донбасу на засадах структурної модернізації та диверсифікації економіки;

залучення до відновлення економіки Донбасу на засадах структурної модернізації низки пілотних проектів із залученням коштів ЄБРР, структурних фондів ЄС, цільових міжнародних кредитів, налагодження консультацій зі структурами ЄС щодо структурної перебудови.

Також необхідно забезпечити використання адаптованого світового досвіду вирішення проблем старопромислових регіонів при відбудові економік Донецької та Луганської областей, а саме:

стимулювання зростання економіки старопромислових регіонів з урахуванням її ресурсо- й енергоефективності та екологізації індустріальних галузей при здійсненні структурних реформ;

подолання техногенних загроз, поліпшення екологічного стану навколишнього середовища;

підвищення привабливості територій для розвитку можливостей становлення нових видів економічної діяльності;

розвиток рекреаційного сектору і туризму на території старопромислових регіонів із використанням потенціалу історичного, промислового, лікувального та оздоровчого туризму;

організацію громадських робіт; сприяння переселенню вивільнених працівників та їх сімей в інші регіони країни;

цілеспрямовану концентрацію впливу на розвиток старопромислових регіонів на окремих проривних напрямках (формування «вікон можливостей»), чіткої скоординованості інвестиційних стратегій та державної структурної політики на цих напрямках;

поліпшення використання сільськогосподарських ресурсів старопромислових регіонів; розвиток агропромислового комплексу з поглибленням ступеня переробки сільськогосподарської продукції;

створення розширених можливостей зайнятості, альтернативної скорочуваній зайнятості у промисловості; підвищення культури самозайнятості населення, стимулювання приватного підприємництва;

стимулювання малого та середнього бізнесу, спрямованого на створення робочих місць;

розвиток ділової та підприємницької інфраструктури, що обслуговує підприємницьку діяльність на території старопромислових регіонів.

Висновки. Пошук ефективних шляхів розвитку країни в умовах фактичної втрати частини території та економічного потенціалу Донецької і Луганської областей обумовив встановлення переліку спричинених цим ризиків і загроз для економіки України, а також для територій Донецької та Луганської областей, невідконтрольних українській владі. Визначено, що втрата частки економічного, промислового та природного потенціалу, розташованого на неконтрольованій Україною території Донецької та Луганської областей, негативно вплине на стан

національної безпеки країни через погіршення рівня її фінансово-економічної, енергетичної та соціальної складової, а негативні тенденції посиляться в умовах ескалації конфлікту на сході України або його розповсюдження на нові території країни. Запропонований перелік ризиків та загроз, а також перелік заходів щодо їх пом'якшення (подолання) доцільно використовувати при формуванні дорожньої карти стратегії реформ «Україна - 2020», а також при розробці сценаріїв розвитку територій, що нині опинились у зоні конфлікту, в процесі опрацювання плану реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р.

Виходячи з цілей відновлення контролю над частиною Донецької та Луганської областей у майбутньому, забезпечення їх включеності в систему національної безпеки і розвитку цих територій у межах стратегічних напрямів розвитку держави, актуальним є формування державної політики з урахуванням потреб цих територій та побудови перспектив для них. Тож перспективний напрям наукових досліджень полягає в чіткому визначенні місця старопромислових регіонів з оновленою структурою, що відповідатиме національним інтересам (з окремим акцентом на Донецькій та Луганській областях як постраждалих від бойових дій) у системі економічних реформ країни.

Література

1. Залознова Ю.С. Соціоекономічний розвиток України в контексті глобальних і національних викликів: монографія / Ю.С. Залознова; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – К., 2014. – 336 с.

2. Захарченко А. 30 ключевых предприятий Донбасса, которые мы теряем. Инфографика [Електронний ресурс] / А. Захарченко, Е. Букреева. – Режим доступу: <http://focus.ua/money/326668/>.

3. Ильин А. Стальная остановка: в каком состоянии метзаводы в зоне АТО [Электронный ресурс] / А. Ильин. – Режим доступа: http://www.ukrudprom.ua/digest/Stalnaya_ostanovka_v_kakom_sostoyanii_metzavodi_v_zone_ATO.html.

4. Индекс інвестиційної привабливості у І кварталі 2015 р. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.eba.com.ua/uk/about-eba/indices/investment-attractiveness-index>.

5. Єрмолаєв А. Майбутнє територій конфлікту на Донбасі після Мінських домовленостей-2: простір варіантів / А. Єрмолаєв, О. Маркеєва, Л. Поляков, С. Денисенко. – К.: Інститут стратегічних досліджень «Нова Україна», 2015. – 24 с.

6. Накормить Донбасс. Как отстроит регион, если мир всё-таки наступит [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://focus.ua/money/326560/>.

7. Офіційне повідомлення Міжвідомчого координаційного штабу з питань соціального забезпечення громадян України, які переміщуються з районів проведення антитерористичної операції та тимчасово окупованої території [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mns.gov.ua/news/34232.html>.

8. Повідомлення Головного управління статистики у Луганській області [Электронный ресурс]. – Режим доступа: lugastat.lg.ua/files/obl_0614.doc.

9. Проект Донбасс: как привлечь инвестиции [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://corruption.net/statti/item/17352-proekt-donbass-kak-privlech-investitsii>.

10. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів України у 2014 р. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.ukrproject.gov.ua/news/pres-anons-prezentatsiya-reitingu-investitsiinoi-](http://www.ukrproject.gov.ua/news/pres-anons-prezentatsiya-reitingu-investitsiinoi-privablivosti-regioniv-ukraini-%E2%80%93-93-2014)

[privablivosti-regioniv-ukraini-%E2%80%93-93-2014](http://www.ukrproject.gov.ua/news/pres-anons-prezentatsiya-reitingu-investitsiinoi-privablivosti-regioniv-ukraini-%E2%80%93-93-2014).

11. Сиденко В. Война – это всегда высокие политические риски, финансовое перенапряжение экономики, потеря части производства [Электронный ресурс] / В. Сиденко. – Режим доступа: <http://www.visnuk.com.ua/ru/pubs/id/7502>.

12. Соціально-економічне становище Донецької області за січень-лютий 2015 р. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://donetskstat.gov.ua/region/ek.php?dn=0215>.

13. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/paran7#n7>.

14. Тігай К. Карта: промисловість у зоні АТО [Электронный ресурс] / К. Тігай. – Режим доступа: http://sensor.net.ua/resonance/293032/karta_promislovst_u_zon_ato.

15. Ляшенко В.І. Україна ХХІ: неоіндустріальна держава або «крах проекту»: монографія / В.І. Ляшенко, Є.В. Котов; НАН України, Ін-т економіки промсті; Полтавський ун-т економіки і торгівлі. – К., 2015. – 196 с.

16. Фінансова «блокада» Донбасу вдарить по всій Україні [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ukr.segodnya.ua/economics/finance/finansovaya-blokada-donbassa-udarit-po-vsey-ukraine-571890.html>.

17. Ціна війни: економічні і соціальні наслідки конфлікту на Донбасі [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mediarnbo.org/2014/09/17/tsinaviyni-ekonomichni-i-sotsialni-naslidki-konfliktu-na-donbasi/>.

Надійшла до редакції 27.03.2015 р.